

A dzsentritéma batárai Móricz regényeinek tükrében

dzsentrik Mikszáth karjával a vállukon sétáltak be a magyar irodalomba, esetleg ők maguk karoltak a korpulens íróba, hogy egy szivar kellemes füstjében valami jóízű anekdotával szolgáljanak. Ott jártak-keltek a közvetlen környezetében, jöttek-mentek a Tisztelt Ház folyosóin, kibiceltek neki a kártyaasztalánál, hogy később aztán felismerjék magukat egy-egy novella- vagy regényhős alakjában.

Hogy kik voltak a dzsentrik, az mintha a XIX. század végén még egyértelmű lett volna. Elnevezésük angol mintára történt, bár a szó némileg más társadalmi csoportot jelölt, mint a szigetországban. Concha Győző 1910-ben tanulmány írt róluk „A gentry” címmel a *Budapesti Szemlébe*, s ő úgy tudta, hogy a hazai írott forrásokban a megnevezés (még az eredeti angol formájában) az 1880-as években bukkant fel először.

Szemere Miklós, a „tegnapok ködlovagja” szerint, legalábbis egy 1912-es írása erről tanúskodik, a dzsentri elnevezés gúnynévként született. „Legelőször A. M. ajkáról hallottam a régi városligeti köröndön, ha egy fogat rosszul volt összeállítva... »gentry kocsinak« nevezte... Azolta átment e szó a köztudatba, kit értenek rajta, nehéz meghatározni.” Hogy a „magányos gavallér” jól tudta-e a szó divatba jöttének körülményeit, nehéz lenne utánajárni, ám az bizonyos, hogy a fogalomhoz a kezdet kezdetétől hozzátapadt valami pejoratív mellékíz. A leginkább meglepő az idézett megjegyzésben az, hogy jelölő és jelölt, fogalom és az általa megnevezett konkrétság (személy vagy társadalmi státus) között ilyen korán meglazult a viszony, azaz kezdtek eltávolodni egymástól.

Számtalan példa bizonyítja, hogy a dzsentri szó jelentéstartalma az idők során jelentős átalakuláson, főként bővülésen ment át. Tágítása, tartalmi rétegeinek gyarapodása egy idő után már szinte parttalaná tette jelentését, és a Móricz-recepcióban is zavarok támadtak emiatt. Amikor az író dzsentriregényeiről esik szó, ezt a kategóriát már-már evidenciaként szokás kezelni, mintha az irodalomtudomány konszenzusra jutott volna, mely művei tartoznak ebbe a körbe. De ha az erre utaló megállapításokat szembesítjük, kiderül, hogy jelentősebb méltatói körében sincs teljes egyetértés. A határvonalak ügye máig nem zárult le.

Az ebben a kérdésben is etalonnak tekintett akadémiai irodalomtörténet lapjain Czine Mihály két fordulóban tárgyalja Móricz szóban forgó műveit: „Az első dzsentriregények” alfejezetben szól a *Kerek Ferkóról* és a *Nem élhetek muzsikaszó nélkülől*, a „Dzsentriregények” alfejezetben pedig a *Kivilágos kivirradtigról*, az *Úri muriról*, a *Forró mezőkről* és a *Rokonokról*. Gondolatmenetét pedig azzal zárja, hogy „A *Rokonok* után a dzsentriről nem ír több regényt Móricz Zsigmond. Mindent elmondott.”¹

De másfél évtized multával a nagy tekintélyű irodalomtörténész, Bori Imre az alábbi, ugyancsak meglepő állítással hozakodik elő: „A regényeknek a *Kivilágos kivirradtiggal* (1924) kezdődő, az *Úri muri* (1927), a *Forró mezők* (1928), a *Rokonok* (1932), a *Rab oroszlán* (1935) címűekkel folytatódó és a *Betyár* (1936) cíművel záródó sorát több szempontból is érdemes figyelni. A Móricz-irodalom, sommásan, dzsentriregényeknek szokta ezeket nevezni.”² Furcsa, hogy nem szerepel a felsorolásban a két korai, nyilvánvalóan dzsentriregény, amelyeknek ebbe a tematikus vonulatba tartozását nem vonta kétségbe korábban senki, ugyanakkor – a forrás megjelölésének hiányában – rejtély marad, ki tekinti Bori Imrén kívül dzsentriregénynek a *Rab oroszlánt*. (Féja Géza

a „polgári regények” körébe utalja, Kántor Lajos „urbánus regény”-nek nevezi.) És a *Betyár?* Kétségtől vannak e regénynek dzsentri szereplői, de egyáltalán nem a dzsentriproblematikára van sarkítva a történet.

Tarjányi Eszter a közelmúltban terjedelmes tanulmányt szentelt a dzsentriproblematikának,³ s benne hosszú listát közölt a magyar irodalom e tárgykörbe tartozó, általa fontosnak ítélt műveiről, „amelyeket gyakran a dzsentriregény meghatározás kísér”. Szerinte „Móricz Zsigmondtól a *Kivilágos kivirradtig* (1924), az *Úri muri* (1927), a *Forró mezők* (1928), a *Forr a bor* (1931), a *Rokonok* (1932) tartoznak ide”. Meglepő felsorolás ez is, de nem annyira az író korai dzsentriregényeinek hiánya miatt, sokkal inkább a *Forr a bornak* a halmazba emelése okán. A szerző semmiféle forrást nem jelöl meg, amelyek alapján ide sorolja ezt az önéletrajzi fogantatású, Móricz utolsó középiskolai éveinek élményvilága alapján született regényt, és érveket sem keres, amelyek igazolnák állítását. Ha ezt megkísérelné, valószínűleg rájönne, hogy ilyeneket aligha találhat. Ha a dzsentrisors bármilyen vetületét is hordozza e regény, súlytalanul van jelen benne.

Ilyesfajta ellentmondások csak ott keletkezhetnek, ahol a rendszerezés alapja, a differentia specifica nincs kellően tisztázva. S visszajutunk oda, ahonnan elindultunk: a dzsentrifogalom parttalanságához.

Tarjányi is érzékeli a jelenséget, és ezt írja: „...a dzsentri fogalmáról való tudásunkat egyre inkább bizonytalannak, hamis konvenciórendszer által örökítettnek találjuk”. Végkövetkeztetése pedig kifejezetten pesszimista: „A tárgy pontos meghatározása, úgy látszik, nem lehetséges. Létezik ugyan egy konszenzus, hogy kiket értsünk rajta, de nem adható egyértelmű definíció, nincsen tárgyszerű válasz arra a kérdésre, hogy ki sorolható ide, s ki nem.”

Úgy persze tényleg nem lehetséges a tárgy meghatározása, ha a dzsentrit egyszer s mindenkorra adott, változatlan entitásnak tekintjük, s nem vesszük tudomásul, hogy ez volt a magyar társadalom legmobilabb rétege (valószínűleg nemcsak a maga korában, hanem történelmünk teljes folyamatában is), és létezésének történelmi mércével mérve rövid időszakában több metamorfózison ment át. Állandónak tekinthető, mindenkorra érvényes definíció tényleg nem adható róluk, mert más volt a dzsentri a réteg kialakulása idején, más a századfordulón s még inkább más a trianoni országvesztés után. Arra azonban mindenképpen kell lennie esélynek, hogy a fogalmat a maga mobilitásában, a folyamatosan változó történelmi körülményekkel összefüggésben megragadhassuk.

Móricz dzsentriregényeit a szocialista irodalomkritika döntően aszerint minősítette, hogy milyen éles bennük a társadalombíráló hang. Azt várták volna, hogy minden dzsentritárgyú művében lemennydörögje ezt a réteget, s nem vették figyelembe, hogy folyamatosan változtak a történelmi körülmények, időről időre változtak a dzsentriréteg szociológiai jellemzői, miként az a társadalmi szerep, amelyet betöltöttek, s változott Móricz véleménye is minderről. Hogy ezek a dinamikus és rétegződő folyamatok mikor és milyen mértékig voltak szinkronban egymással, nehezen ítéltető meg még mai távlatból is.

Az író szükségképpen másfajta hangot ütött meg az 1914-ben írt *Nem élhetek muzsikaszó nélkülben*, amely a millenniumkori dzsentriről szól (bár a Móricznál oly ritka idilli hang és az elnéző szemlélet miatt egy kritikusa „egy csodálatosan gazdag életmű leggyengébb alkotása”-nak nevezte⁴ a szocialista pártosság jegyében), mint például az *Úri muri*ban s végképp mást a *Rokonok*ban.

Majd csak az *Úri muri* idején jut el Móricz annak a kérdésnek implicit módon való megfogalmazásához, hogy van-e esélye a katasztrófa felé sodródó dzsentrinek, hogy megállítsa, netán visszafordítsa a folyamatot, megmentse önmagát, hogy újra számottevő vagy meghatározó erőként legyen jelen a társadalmi erőterben. Az író végkövetkeztetése az, hogy ennek gazdasági szempontból mutatkozna ugyan némi esélye, de a dzsentriből hiányzik

[*Műhely*]

a helyzetével való tudatos szembenézés képessége, és hiányoznak azok a jellembeli adottságai, amelyek lehetővé tennék a történelmi lépésváltást.

Az *Úri muri* főhősének sorsában Móricz már a dzsentri végzetének beteljesedését látja. „Mikor Szakhmáry Zoltán felismeri osztálya és személyes élete csődjét [...], a murizó urak közül átlép a ballada világába: gyermekkora édes ízeire emlékezve felgyújtja tanyáját, s egy »keringő szédületében« szíven lövi magát.”⁵ Czine Mihály mintha csak igazolni akarná Ady-nak a *Menekülj, menekülj innen* című versében leírt proféciáját:

*Rossz a világ itt: dacos Hunnia
Almodva vője a régi csatát.
Veri a fővőt: balladát akar,
Balladát, balladát.*

Ám még az *Úri muri* sem éles és kíméletlen dzsentribírálat, bár egy letűnt korszak tankönyvei ezt sugallták. Bori Imre lényeglátóan említi, hogy „móriczi kórkép kétségtelenül az *Úri muri*, ám csak a megmutatás és nem az elemzés és értelmezés fokán”.⁶

A dzsentriség ebben a regényben döntően életforma és gondolkodásmód, s szereplőiben egyetlen pillanatra sem tudatosul, hogy szemléletük, magatartásuk káros akár önmagukra, akár a társadalom egészére vagy a nemzetre nézve. A dzsentri sohasem volt önkritikus, és ha a helyzete rosszabbodott, ha kilátásai csökkentek, akkor a mögött többnyire nem valós okokat látott, hanem sorscsapásként élte meg a változást.

Móricz majd csak egy évvel később, a *Forró mezők*ben fogalmaz meg explicit ítéletet a dzsentri felett. Amit a regény egyik fontos szereplője, Fábán főszolgabíró gondol, abban az író álláspontja szólal meg: „...ez az ő nyomozása valóban nem egy megfajthetetlen puska-lövés földérítése: egy lövés, két halott – hanem egy egész társadalmi réteg agóniájának leplezése”. S aztán a regény befejezésében Móricz még hozzáteszi: „Mindnyájan megéreztek a véget, amely itt lebegett a fejük fölött.”

A helyzetet Féja Géza Móriczhoz hasonlóan ítéli meg a *Forró mezőkről* szóló tanulmányában, amikor azt írja, hogy a „dzsentri nem azért indult rohamos pusztulásnak, mintha a fajtája elfáradt volna, hiszen jelentékeny rétege volt annyira friss, szívós, reményteljes, mint a parasztság. Inkább hosszan tartó kényelme ártott meg neki...”⁷ Ám a folyamatot generáló okok tekintetében jelentős a különbség szemléletükben. Féja naturalista szellemű magyarázatában nehezen értelmezhető „önmérgeződésről”, biológiai tendenciáról elmélkedik, szemben Móriczcal, aki úgy látja, gazdasági-társadalmi okok láncolatának következtében süllyedt a dzsentri ilyen mélyre.

Jól megfigyelhető, hogy Móricz a társadalom jellemzően más körét rajzolja meg az *Úri muriban*, mint a *Rokonok*ban. Az előbbiben azokról a középbirtokos nemesekről szól a történet, akik „földközelben” élnek, és a hagyományos gazdálkodás keretei között ragaszkodnak elavult termelési gyakorlatukhoz, mindennapjaikban pedig apáik, nagyapáik szokásaihoz. Csörgheő Csuli és társai az úgynevezett agrárdzsentri képviselői. Az utóbbiban viszont a városi vagy más néven hivatalnokdzsentri jelenik meg, akik elvesztették ugyan birtokaikat, de sikeresen átmertették pozíciójukat állami szolgálatba, megyei közigazgatásba, illetve akik – mint Kardics bácsi – beházasodás révén kerültek ebbe a körbe. A két csoport közötti lényeges azonosságot az osztályöntudat jelenti. Szekfü Gyula írja: „Az igazi gentry csak gentrytársaságban érzi jól magát, s a magánéletben ilyen társaságot keres, nem lát ott szívesen semmiféle más elemet...”⁸

A két csoport között természetesen jellemző különbségek is mutatkoznak, s nem csak a fentebb hangsúlyozott szociológiai rétegzettségéből adódóan. Az *Úri muri* dzsentrije a millennium idején mulat, s követi el otromba tréfáit, míg a *Rokonok* figurái a '20-as, '30-as

évek fordulója táján keresik a hagyományos dzsentri életforma fenntarthatóságának lehetőségeit. A közben eltelt bő három évtized viszont, benne Trianon hatalmas történelmi cezúrájával, ugyancsak átrajzolta a körülményeket: megváltoztatta ennek a kétféle, de azonos társadalmi gyökerű csoportnak a mozgásterét, lehetőségét és számarányát is. A legjellemzőbb tendencia köreikben az esélycsökkenés, a beszűkülés, az értékvesztés, s ahogy haladunk előre az időben, ez egyre fokozódó mértékben érvényesül.

A folyamatot Szekfű így jellemzi 1934-ben: „...ma már oda jutottak a dolgok, hogy a dzsentri fogalma teljességgel elhalványult, s az uralkodó masszában régi előkelő birtokos családok meg paraszti gazdálkodást folytató egyetlen nemesek, komposzszeszorok és mondjuk, mezővárosi csizmadianemesek utódai egész a felismerhetetlenségig összehasonultak és összevegyültek”. Majd hozzáteszi: „...a dzsentri szó maga is kezd Trianon óta kiveszni a használatból – inkább csak a dzsentriellenesek ajkán maradt meg némi kellemetlen, gúnyos mellékízzel, s helyét az »úri társaság« vagy hasonló kifejezések foglalták el...”⁹

Ezt figyelembe véve nem csodálkozhatunk, hogy Gyergyai Albert úgy ír kritikát a *Rokonokról* közvetlenül a regény megjelenése után, hogy cikkében a dzsentri szó nem is fordul elő. (Mellesleg szólva a regényben sem.) Helyette ezt olvassuk: „Kik ezek a »rokonok«, ki ez a kedves alispán, ez a finom polgármester, ez a jóságos takarékgazgató és a többiek? »Az uralkodni tudók társasága«, mondja Móricz, azoké, akik Árpád óta osztozkodnak itt a hatalmon...”¹⁰

A *Nyugatban* a *Rokonokról* esszéízü kritikát közlő vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre nemhogy szóba hozná a dzsentrit, inkább relativizálja a társadalmi tagozódást. Így kezdi írását: „Szabad-e, »illik«-e a mai nem is osztályokra, hanem kisebb-nagyobb életkörökre, életfunkciókra, érdekszövetségekre és embertípusokra mesterkéltten és túlzottan széttagolt korban valakinek kívülről beleszólnia, még szerény bírálat formájában is, az irodalom dolgaiba?”¹¹ Nyilván azért szól bele, mert érzi, nem csak az irodalom ügye az, amiről Móricz a regényben beszél. S abban is föltétlen igaza van, hogy a gazdasági világválság összes terhével küszködő magyar társadalom hihetetlenül megosztott, széttagolt, szinte az áttekinthetlenségig. Felsorolásába természetesen beleérthetjük a dzsentrit is, és talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt gondoljuk, a szerző maga is beleértette, csak nem tartotta külön megnevezésre fontosnak. Ugyanakkor a széttagoltság hangsúlyozásával azt is kifejezésre juttatta, hogy a '30-as évek eleji Magyarország társadalmi körképe nem egyszerűsíthető le az úri osztály – az úri osztályon kívül rekedtek ellentéppárra, hanem ennél jóval differenciáltabb a képlet.

Féja Géza a *Rokonokat* is Móricz polgári regényei közé sorolja, s a városi hatalmasságok Kopjáss Istvánt is magukhoz szippantó körét olyannak tekinti, amelyben a még felszínen maradni tudó dzsentri összefonódik a plutokráciával, s ez utóbbi magatartásmódjában a dzsentrit követi, de maga már nem dzsentri. „A dzsentri stílus hatalmas társadalmi vonzerő volt. Az alulról felemelkedő embereket többnyire magával ragadta szép, mámoros hangulata; az idegenek a kor közéleti levegőjének megfelelően benne szemlélték a magyarság lényegét, s gyorsan magukba szívták. Természetesen azt is észlelték, hogy ez a stílus társadalmi képesítést, bizalmas társadalmi »oklevelet« jelent” – írja Féja,¹² aki így árnyaltabb megközelítést adja a korabeli osztályviszonyoknak, s kifejezésre juttatja, hogy a társadalmi folyamatokat már a tőke határozza meg, s a dzsentri legfeljebb asszisztálni képes.

Vajon Móricz dzsentriregénynek tekintette-e a *Rokonokat*? Erre a kérdésre egyértelmű feleletet adni nem lehet, de a választ keresve elgondolkodtató egy esszéjellegrű írása 1928-ból (!), amelynek a regényéhez hasonlóan (egy ékezet híján) az *Úri muri* címet adta. Ennek a befejezésében ezt olvashatjuk: „Karcagon ma már egyetlen dzsentri család sincs. [...] És ez így van országsszerte [kiemelés – HP]. A magyarság legmagasabb társadalmi rétege ki fog pusztulni, hacsak nekik nem támad prófétájuk és megszervezőjük, aki ezt a régi, becses, nagy értékű osztályt visszavezeti a munka, a céltudatos építő munka felé.

[*Műhely*]

Így csak úri muri itt ez az egész magyar élet.”¹³

Ez a megjegyzés felveti annak gyanúját, hogy a regény tematikus minősítésében két malomban őrölünk.

A dzsentristátus szűk történelmi időhatárok között érvényes, átmeneti állapot. Létrejöttében a jellemzőbb s a történelmi időben korábbi mozgástendencia az, hogy a középnemes birtokát részben vagy egészben elvesztvén időlegesen belekapaszkodik egy országos vagy megyei hivatal mentőövébe vagy lovastisztként a hadsereg öleli kebelére, s így marad esélye az exkluzivitásra, a tudatos osztályelzárkózásra egészen addig, míg a második világháború befejeztével a történelem ki nem húzza a talajt a lába alól. Deklasszáció ez is, de a többség még ennire sem tud megkapaszkodni, hanem lejjebb csúszik a társadalmi ranglétrán, s legfeljebb a hivatalnoklét valamelyik lépcsőjén köt ki, vagy értelmiségi pályára evickél, esetleg lumpen elem lesz belőle, de már a régi életforma látszatát sem képes őrizni, s egykori osztályöntudatát is fel kell adnia.

A másik mozgástendencia jellemzően a Trianon utáni Magyarországon bontakozik ki. Ennek lényegét fentebb idéztem Szekfű Gyulától: a társadalom bizonyos, vagyonosodó, meggazdagodó rétegei keresik a kapcsolatot a dzsentrivel, s ezek „az újonnan feltörekvő elemek mindenképpen megpróbálják a régi nemesi formák felvételét”.¹⁴ Ez nemcsak az életmód átvételében ölt testet, hanem például a névmagyarosításban is. Ez a számukra felemelkedésnek tűnő, de műveltséggel többnyire nem párosuló folyamat ugyanoda vezet, ahová a „felülről” érkező dzsentrié: a történelem süllyesztőjébe.

A két világháború közötti Magyarország társadalomképe jóval rétegzettebb, bonyolultabb volt, mint ahogy azt később, a szocialistának nevezett korszak idején megrajzolt történelmi tabló sugallta. A dzsentri fogalmának kiterjesztése, parttalanná tágítása inkább a kizsákmányolók–kizsákmányoltak leegyszerűsítő ellentétpárjának hangsúlyozását szolgálta, semmint a tisztánlátást a kor társadalmi viszonyaiban. A dzsentri fogalma végül már magába foglalt minden termelő munkát nem végző, ezért parazitának, kizsákmányolónak minősített réteget. Az e kor irodalomszemléletét meghatározók egyértelműen azonosítják a dzsentrit az úri világgal, az úri rétegek összességével, és kvázi rokon értelmű fogalomként kezelik.

„Első pillanatra dzsentri-regény ez is, mint az *Úri muri* s a többi körülötte – írja Nagy Péter a *Rokonokról* –, de ez a dzsentri-regény minőségileg más, mint minden előző! Ebben már nyoma sincs a megértésnek, a nosztalgiának vagy az elnézésnek az úri osztály irányában, ebben már levonja a végső konzekvenciákat a Horthy-korszak uralkodó rétegéről...”¹⁵

Czine Mihály is hasonlóan vélekedik a regényről: „...az úri világ kritikájának kiszélesítése és elmélyítése, gyökeres leszámolás az uralkodó osztály minden rétegével”.¹⁶

Így válik végül a dzsentrifogalom ebben az időben értelmezhetetlen történelmi kategóriává. Nem elkülönít egy társadalmi csoportot, nem megkülönböztet egy történelmileg kialakult réteget, hanem összemosza más rétegekkel, megnehezítve a valóságos társadalmi spektrum megismerését, benne egy-egy csoportnak a történelmi folyamatok alakításában betöltött szerepét.

Vajon dzsentriregény-e a *Rokonok*?

Czine Mihály fő érve e minősítés mellett az, hogy „dzsentri a főhős”.¹⁷ De ez erősen vitatható álláspont! Ellentmond neki, hogy Kopjáss színre lépése idején már régóta deklaszszálódott személyiség. A családjára vonatkozó utalásokból kiderül, hogy egykor valóban szebb napokat éltek meg, és a középbirtokos nemességhez tartoztak, de ő maga úgy kihullott az idő rostáján, hogy meg sem állt a kishivatalnoklétig. Amikor szóba kerül Szentkálnay Magdaléna iránti érzelme, a szabad-függő beszéd közvetítésével a következőt tudja meg az olvasó: „Az volt a szerencse, hogy annyira más világban élnek, hogy nem is találkozhattak [ti. Magdaléna és Kopjáss – HP]. Igaz, a feleségének az unokanővére, de soha nem érintke-

zett a két család. Azok fent vannak a magasban, a gazdagságban, a főispáni környezetben, ők viszont a szolid és szegény polgárság homályában.”

Amikor Kopjásst főügyésszé választják, elvileg megnyílik a lehetősége annak, hogy visszakapaszkodjék a dzsentrivilágba, s a regény erről a visszakapaszkodási kísérletről szól. Ám az is egyértelművé válik, hogy ez az út tisztességesen nem járható végig, magyarul: nincs alternatívája. Kopjáss pedig meghasonlik. Szeretne ugyan visszajutni az exkluzív társaság körébe, de Berci bácsi tisztességtelen szénügylete mégis pisztolyt kényszerít a kezébe. Móricz nem azt mondja, hogy az adott társadalmi keretek között nincs visszaút, csak azt, hogy erre a dzsentrivilág panamista szabályainak ellentmondás és lelkiismeret-furdalás nélküli elfogadásával adódik csak lehetőség. Kopjáss azonban nem jut vissza az áhított körbe. A nyitott végű regényben legalábbis nem.

Bár a regény tematikus minősítésében döntőnek szánt érv a fentiek értelmében nem bizonyul igaznak, egyéb érvek azonban amellet szólnak, hogy a *Rokonok* ennek ellenére mégiscsak dzsentriregény. Hőseinek cselekedeteit, hivatalos és magánemberi nexusait ugyanis a dzsentri létformához való igazodás határozza meg. Akik részesei a privilegizált körnek (akár „alanyi jogon”, akár fölemelkedve és a „játékszabályokat” elfogadva), azok minden lehetséges (többnyire tisztességtelen) eszközzel igyekeznek fenntartani a status quót, akik pedig kívül rekedtek, azok a megfelelő alkalmazkodási forma megkeresésében érdekeltek. Nincs ebben a regényben forradalmi tömeg, ellenálló erő, legfeljebb az elégedetlenség gyenge hangja szólal meg; a hatalmon levők körében pedig nem mutatkozik a félelem szikrája sem, gyanakvás sem, hogy valami véget vethetne a csalásra, a korrupcióna, a panamákra, a protekcionizmusra alapozott világuknak. A *Rokonok* szereplői úgy élnek a maguk világában, mintha az a változatlan világ volna. Talán csak Kardics bácsi érzékeli, hogy átalakulóban vannak a körülmények. Ezt mondja Kopjásznak a felfedezett rokonság apropóján: „De hát ez már így van, kiveszõben a régi magyar szokás, pedig ez tartotta fenn a hazát ezer éven át, a nemzetségi összetartozás.”

Ha ma nincs konszenzusos alapon elfogadott és a tudományos gyakorlatban is alkalmazható körülhatárolása a dzsentri fogalmának, márpedig a jelek arra utalnak, hogy nincs, akkor azért az irodalomtudományt csak kisebbik részben terheli felelõsség, hiszen ez a tisztázó munka sokkal inkább más diszciplínák, főként a szociológia és a történelem tárgykörébe utalható, de kétségkívül fontos lehet az a hozzájárulás is, amit a másik oldal fel tud kínálni.

Azt a feladatot a tudomány úgy sem kerülheti meg, hogy végre pontosan körülhatárolja a dzsentrifogalom tartalmát és terjedelmét, megszabadítva azoktól az ideológiai ballasztoktól, amelyeket legfőképp a szocializmusnak nevezett időszak korai szakaszában akasztottak rá, hiszen a fogalomnak mindenkor konkrét társadalmi valóság felelt meg. Ha ez megnyugtató módon megtörténik, jóval nagyobb biztonsággal kezelhetjük a dzsentriregény fogalmát, mint ahogy azt ma tehetjük. Bár mai tudásunk alapján is közel járunk a konszenzushoz, mert a különböző halmazok metszetében stabilan rajzolódik ki egy regénykör, és nem csak Móriczra vonatkozóan. Az irodalomtudomány kétségkívül nagy segítséget adhat a tisztázó folyamatban, s ennek során Móricz regényei és novellái, amelyek pontosan és árnyaltan ábrázolják a XX. századi Magyarország első négy évtizedének társadalmi viszonyait és folyamatait, aligha megkerülhetők.

J E G Y Z E T E K

- 1 *A magyar irodalom története*, 5. Budapest, 1965, Akadémiai Kiadó, 193.
- 2 Bori Imre: *Móricz Zsigmond prózája*. Újvidék, 1982, Fórum Könyvkiadó, 149.
- 3 Tarjányi Eszter: A dzsentri exhumálása. *Valóság*, 2006. június.
- 4 Gyertyán Ervin: Nem élhetek muzikaszó nélkül. *Népszabadság*, 1978. november 30.

[*Műhely*]

- 5 *A magyar irodalom története*, 5. 189.
- 6 Bori Imre: *I. m.*, 152.
- 7 Féja Géza: *Móricz Zsigmond*. É. n., Athenaeum kiadása, 95.
- 8 Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik* (ötödik kiadás). Budapest, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 320.
- 9 Szekfű: *I. m.*, 412–413.
- 10 Gyergyai Albert: *Rokonok*. *Nyugat*, 1933. 4. szám.
- 11 vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Rokonok*. *Nyugat*, 1933. 3. szám.
- 12 Féja: *I. m.*, 24.
- 13 Móricz Zsigmond: *Úri muri*. *Nyugat*, 1928. 5. szám.
- 14 Lásd 9. jegyzet.
- 15 Nagy Péter: *Móricz Zsigmond*. Budapest, 1953, Művelt Nép Könyvkiadó, 246.
- 16 *A magyar irodalom története*, 5. 192.
- 17 Uo.

Szőlő-les

HAMAR PÉTER (1943) Fehérgyarmaton élő irodalomtörténész. A filmesztétika doktora. Móricz-kutató. Utóbbi könyvei: *Móricz Zsigmond utolsó szerelme* (2007); *Ködösítés nélkül* (2008).